

Сматрамо да је књига проф. Тункина по своме духу прекидање са досадашњим схватањима „јаловог догматизма“ у совјетској науци међународног права, не само зато што то каже Тункин већ зато што је она ослобођена ограничења на званичне цитате и што је бацила поглед на прави циљ међународног права. При томе треба нарочито напоменути да Тункин у својој књизи цитира огроман број писаца и дела како из совјетске тако још више из западне литературе, одређујући вредност појединих дела и ставова према њиховом унутрашњем значењу а не према томе одакле долазе. Уосталом, цела ауторова концепција иде на тражење путева за стварање мира и мирољубиву коезистенцију као основног циља науке међународног права, а тај се циљ може постићи једино заједничким напорима свих система.

Једна књига која заслужује да буде запажена и која представља вероватно нови правац у развоју међународног права уопште.

М. Бартош

Gillian White: NATIONALISATION OF FOREIGN PROPERTY. London, 1961, Stevens and Sons, 283 pp.

Од Другог светског рата до данас број извршених национализација у разним деловима света је већи него што је био икад раније. С тим у вези појављује се и велики број студија, монографија и чланака посвећених овом необично важном питању, за које су заинтересоване како земље извознице тако и земље увознице капитала. Аутора у првом реду интересује правна ситуација која се ствара мерама национализације, иако правилно примећује, да концепција национализације садржи многе неправне факторе, јер су то у првом реду економске мере чији су мотиви често политичке природе.

Не треба сматрати, подвлачи аутор, да је национализација везана само за социјалистичке земље или за једну одређену политичку партију. И у капиталистичким земљама је вршена национализација. Пример за то је TVA (*Tennessee River Valley Authority*) у САД, британски Закон о национализацији рудника од 1938, затим мере национализације предузете у Аустрији, Египту, Индији, Индонезији, Ирану и др.

Најјачи мотив је свакако жеља да се држава ослободи доминације страног капитала. Често је нека инострана корпорација толико снажна да влада не само економским него и политичким животом неразвијене земље. У таквим случајевима La Pradelle, на пример, и други сматрају да је национализација оправдана. Међутим, тај елемент се често злоупотребљава, сматра аутор (пример је „национализација америчке имовине у Куби 1960“).

Аутор се нарочито задржао на питању компензације за национализовану имовину које има необично велики практични значај. Сви они који на било који начин улажу капитал у иностранству начисто су са чињеницом да држава има право да у циљу јавне користи национализује имовину странаца. Стога питање накнаде, њене величине, рока исплате, ефективности, долази у први план. Зато је аутор овом питању у својој студији дао изузетно велики простор.

Национализација Англо-иранске петролејске компаније и Међународне компаније за пловидбу Суецким каналом су, према аутору, потврда да те мере представљају „незакониту дискриминацију странаца“ и да као такве значе „повреду међународног права“.

На основу бројних примера, који се односе на компензацију имовине странаца која се даје било у виду глобалне суме или чак директно појединцима (правним или физичким лицима) на основу њихових захтева (случај компензације коју је влада Мексика исплатила америчкој Sinclair

Oil Corporation и британској *Whitehall Securities Corporation*), аутор констатује да постоји пракса у међународном праву по којој се у случају национализације даје накнада странцима за национализовану имовину (изузетак је једино национализација извршена у Совјетском Савезу 1917 која, по речима аутора, представља „конфискацију а не национализацију“). Он такође подвлачи да су и социјалистичке земље у којима је укинута приватна својина и које по правилу нису давале накнаду својим држављанима за национализовану имовину, признавале своје обавезе на међународном плану.

У погледу заштитних мера и правних лекова који стоје на расположењу странцу, аутор констатује да се имовина странаца у домаћој држави може да штити на разне начине. Најстарији познат начин је путем билатералних и мултилатералних конвенција. Исто тако постоје трговински споразуми, споразуми о пријатељству, трговини и промету, затим клаузуле о најповлашћенијој нацији. САД су после рата закључиле осамнаест уговора о пријатељству, трговини и промету. У свим тим уговорима се наводи да ће у случају „одузимања“ (намерно је избегнут израз „национализација“ да после држава не би тврдила да је у питању нека друга мера) имовине америчким држављанима, држава платити правичну и ефективну накнаду (*just and effective compensation*). Међународни суд правде предвиђа се као надлежан за решење спора, уколико државе не би биле у стању да реше питање накнаде дипломатским путем.

Поред споразума постоје и приватна осигурања. Међутим, треба одмах истаћи да ни једно осигуравајуће друштво неће да осигура имовину од ризика експропријације или других форми одузимања, што је сасвим разумљиво јер је то ризик који прелази уобичајене ризике који се могу осигурати. Државно осигурање за сада постоји само у САД и њиме су покривени само амерички инвеститори. То је јединствен начин осигурања којим влада САД жели да подстакне своје држављане за инострану улагања. То значи да ће у случају експропријације и национализације, сопственик коме је имовина одузета затражити од владе да га обештети (влада у таквим случајевима може да потражи компензацију од државе која је извршила национализацију, али то је друго питање за које више није заинтересован појединац). Овакав начин давања компензације домаћим инвеститорима за њихову национализовану имовину у иностранству, влада САД је отпочела на основу Закона о привредној сарадњи од 1948. У почетку то је био само ризик у случају неконвергибилности зарада у доларе код неповољног званичног курса валуте. Гаранција се 1950 проширила и на ризик у случају експропријације. Ова компензација од стране владе САД била је ограничена само на земље које су учествовале у Програму обнове Европе; обим се 1951 проширио на све земље на које се односи Закон о узајамној помоћи, а 1953 укључио је све земље са којима је влада САД склопила споразуме о гаранцијама. — За инвеститора који жели да се користи овим гаранцијама није довољно да кодаже да је држављанин САД и да постоји споразум о гаранцијама са односном земљом у коју жели да инвестира. Пројект инвестиција треба да долази у оквир програма о узајамној безбедности и мора бити одобрен од владе земље где пројект треба да се изведе. Потребно је да је реч о новом програму јер се гаранције не протежу на већ постојеће инвестиције. Инвеститор затим склапа уговор са Агенцијом за узајамну безбедност у Вашингтону. Може се десити да Агенција одбије гаранцију у конкретном случају због тога што је ризик исувише очигледан. Уговори о гаранцијама се склапају најдуже на 20 година. По Закону максимална граници гаранција је 500 милиона долара, али у оквиру тих гаранција не постоје ограничења у погледу величине инвестиција за које се даје гаранција. У случају национализације амерички инвеститор се обраћа влади за компензацију и њој цеидра сва своја права према иностраној земљи која му је национализовала имовину. — Иако на изглед добија доста гаранција, амерички пословни човек нерадо закључује ове уговоре. Разлози: он не жели да над собом има непрекидну контролу владе САД која

жели да се увери да је инвестиција у складу са програмом. С друге стране, како аутор правилно уочава, било би нереално очекивати добијање тако широких гаранција без икакве контроле од стране владе. — Последњих година направљено је неколико покушаја да се приватне инвестиције заштите мултилатералним конвенцијама, али изгледа да тај начин не даје довољно сигурну заштиту.

На плану међународног приватног права поставља се питање до које мере је ефикасна заштита коју пружа суд неке треће земље, уколико се национализована имовина нађе на јурисдикционом подручју тог суда. Англо-иранска петролејска компанија је после национализације поднела захтеве за накнаду штете судовима у Италији, Адену и Јапану. У случају *Anglo-Iranian Oil Co. Ltd. v. Jaffrate and others*, суд у Адену је оспорио ваљаност иностраних мера национализације и пресудио да танкер *Rose-Mary* са петролејем припада Англо-иранској компанији. Судови у Италији и Јапану, међутим, нису сматрали да се мере иранске владе противе јавном поретку Италије односно Јапана, те сходно томе нису могли да задовоље захтев компаније. Слично је поступио и суд у Бремену 1958 одбијајући захтев холандских фирми које су полагале право на дуван извезен у Немачку са плантажа које су пре национализације припадале тим фирмама.

Прелазећи на крају на питање заштите које појединцу пружа међународно право, аутор подвлачи да су се сви захтеви за накнаду национализоване имовине извршене после Другог светског рата решавали дипломатским преговорима. Са изузетком случаја Англо-иранске петролејске компаније, Међународни суд правде није решавао овакве случајеве (вероватно због тога, сматра аутор, што то није подесан форум за велики број посебних случајева који се јављају у вези са мерама национализације). — Главни недостатак дипломатске заштите са гледишта појединаца је по мишљењу аутора у дискреционом карактеру одлучивања његове владе. Искључиво од извршне власти зависи да одлучи, у складу са околностима случаја укључујући и политичку ситуацију, да ли ће заступати одређени захтев, како и када ће га презентирати. Влада може да реши или да одбаци захтев а може да измени износ који се на име накнаде тражи. Све то ствара осећање несигурности и још више шири неповерење инвеститора да улажу у иностранству.

Аутор детаљно анализира мере национализације, облике и висину компензације у источноевропским земљама. За иностраног инвеститора из капиталистичких земаља ова анализа је од посебног интереса, јер социјалистички пут изградње постаје веома привлачан за многе земље Африке и Азије у којима је инвестирано доста капитала са Запада и где су потребе за улагањима још увек велике. Искуства из источноевропских земаља могу, дакле, корисно да послуже при процењивању ризика.

Дајући овај приказ сматрамо да је потребно осврнути се на нека места у овој, иначе веома занимљивој, студији. На с. 25 аутор тврди да мере национализације које је предузела кубанска влада 1960 „нису биле мотивисане жељом кубанске владе и народа да се ослободи доминације америчког капитала“. Оне су биле предузете као репресалије за укидање квота за куповину кубанског шећера. Свима је, међутим, познато да су америчке компаније располагале најбољом земљом на Куби, засејавајући је шећерном трском и да су монополски диктирале цену шећера на тржишту. Национализација ових компанија била је значи услов *sine qua non* за касније извршену аграрну реформу и постављање основа националне привреде, што је био један од основних циљева кубанске револуције.

На другом месту (с. 130—144), када говори о случајевима Англо-иранске петролејске компаније и Међународне компаније за пловидбу Суецким каналом, аутор се очигледно слаже са онима који тврде да је „оваква експропријација уперена само против странаца, да има дискриминаторски карактер и да се као таква противи утврђеним правилима међународног јавног права“. Не може се, међутим, тврдити да је „утврђено правило ме-

ђународног права“ по коме није дозвољена експропријација и национализација имовине странаца у случајевима кад уопште не постоје интереси домаћих држављана на имовину која је предмет национализације. Национализација је у таквим случајевима уперена на предузеће које експлоатише одређене националне изворе а не на странце као такве. Аутор, с друге стране, критикује ситуацију у којима се апсолутно не може говорити о дискриминацији (мере национализације у источноевропским земљама, у Југославији) и сматра да је једнак поступак (*equal treatment*) значи изузетно тешку ситуацију за странце јер није задовољен принцип брзе, сразмерне и стварне накнаде, што је минимални стандард по међународном праву. Држава мора да обезбеди тај стандард за странце, сматра аутор, а са имовином домаћих држављана може да поступи по својим законима.

Тачна је констатација аутора да је узајамно неповерење земаљско-извозница и земаља-увозница капитала један од главних недостатака у развијању међународне економске сарадње. Аутор је то илустровао низом примера. Не може се, међутим, одобрити критика аутора упућена поводом резолуције Генералне скупштине ОУН (од 21. XII. 1952), према којој „право државе да слободно користи своје природне изворе и богатства представља саставни део њеног суверенитета“. Аутор сматра да је главни недостатак ове резолуције „што у први план истиче право државе да врши национализацију, игноришући обавезе државе да странцима исплати брзу, сразмерну и стварну компензацију“.

Без обзира на ту критику, тачно је да се инострани инвеститор врло тешко одлучује да инвестира свој капитал, ако за његову судбину није ни приближно сигуран. Међународна ситуација је сазрела да се како питање инвестиција тако и питање национализације регулише на међународном плану.

Јелена Вилус

Jean Rivero: *DROIT ADMINISTRATIF*. Paris, Dalloz, 2 éd., 1962, 462 pp.

Ова књига проф. Ж. Риверо-а обухвата наставно градиво управног права на другој години правног факултета и садржи: увод са појмом и развојем управе и управног права; правне основе управне делатности; начело законитости; административне уговоре; управно судство; одговорност за штету; организацију управе и децентрализованих јединица и облике управне делатности.

Ово су само главни одељци књиге у којима проф. Р. на изванредно јасан начин излаже основне проблеме француског управног права. Његов основни став у погледу састављања система излагања управног права даје печат целој његовој књизи. По речима Р. „Управно право може извршити своју друштвену функцију само ако је разумљиво и приступачно. То захтева, супротно правном егзистенцијализму, и поред свих тешкоћа за остварење овог задатка, улагање напора да управно право има свој складно састављен систем“.

Француско управно право засновано углавном на пракси посебног управног судства изазвало је тежњу теорије управног права да, супротно осталим гранама права, одреди посебан основ правила управног права. Јер, како проф. Р. каже, проблем теориске обраде француског управног права спојио се „са практичним проблемом надлежности управног судства: за одређивање ове надлежности желело се једно јединствено начело [...] тако се дошло до тога да је тражено начело које би било основно начело свих посебности управног права.“ (с. 33). Проф. Р. сажето даје преглед напора теорије француског управног права у овом погледу али је против једног јединственог основа за објашњење свих посебности правила управног пра-